

LIETUVOS IR LITUANINIŲ SPAUDINIŲ STATISTINIO STEBĖJIMO POŽYMIAI IR JŲ SISTEMINIMO RAIDA 1918–1998 m.

ANGELE ŠARLAUSKIENĖ

Įsrūties g. 18–15, 2300 Vilnius, Lietuva

Įsigalint statistikai kaip metodui teikti spaudinių kokybinius ir kiekybinius rodiklius daugiaaspekte jų sudėtimi, iškyla būtinybė apibrėžti šiuos rodiklius, kad jų pagrindu būtų rengiama nuosekli statistinė informacija apie leidybą, leidžianti ją vertinti įvairiais požiūriais. Tenka spręsti, kuriuos iš požymių pasirinkti ir kurie reikšmingi leidybai, kaip masiniam reiškiniui, apibūdinti. Be to, pereinant prie statistinės informacijos kaupimo elektroninėse laikmenose, iškyla jau esančių spaudos statistinių duomenų atrinkimo į faktografinės informacijos bazes problema. Būtina nurodyti, kokio turinio spaudinių statistikos duomenimis jas formuoti:

- tęsiant vietinę jų rinkimo tradiciją;
- tenkinant jų lyginimo su tokia kitų šalių statistika tikslus;
- pildant naujais rodikliais jų kaupiamąsias bazes pagal konkretaus laikotarpio reikalavimus.

Ikitarybiniu laikotarpiu (1918–1940 m.) Lietuva galėjo savarankiškai pasirinkti spaudos statistinius požymius. Tarybinis spaudos statistikos etapas (1940–1989 m.) sietinas su sprendimais, priimamais centralizuotai visos TSRS mastu. Lietuvos knygų rūmai, būdami administraciškai ir metodiškai pavaldūs Sąjunginiams knygų rūmams, privalėjo juos taikyti respublikiniu šios apskaitos lygmeniu.

Nepriklausomos ikikarinės Lietuvos (1918–1940 m.) pirmieji oficialiai skelbti vienkartinį spaudinių (neserijinių knyginių tipo tekstinių, žemėlapių, natų, vaizdinio meno) duomenys rodo jų leidimą pagal kalbas, pradedant 1919–1920 m.¹ ir baigiant 1939 m. minimo² ir vėlesnio laikotarpio šio tipo dokumentai apibendrinti tik tomų skaičiumi. 1928–1930 m. nesorijiniai spaudiniai papildomai charakterizuojami puslapių skaičiumi, tenkančiu visiems vienių metų tomams bei vidutiniškai vienam tomui šiais aspektais: teksto kalbos, leidimo vietos ir teksto kalbos, turinio (pagal Tarpautinio bibliografijos instituto Universaliąją dešimtainę (Briuselio) klasifikaciją³) ir teksto kalbos⁴. Tik 1925 m. išleisti vienkartiniai spaudiniai, nurodant jų tomų skaičių,

¹ Lietuvos statistikos metraštis. Kaunas, 1929. T. 2, p. 70.

² Ten pat.

³ *Žukas K* Lietuvių bibliografijos istorija iki 1940 m. Vilnius, 1976. T. 1, p. 158.

⁴ Lietuvos statistikos metraštis. Kaunas, 1932. T. 4, p. 116–117.

apibūdinti pagal paskirtį⁵. „Lietuvos statistikos metraščių“ ketvirtame tome skelbiama patikslinta serijinių (periodinių, taip jie tuo metu vadinti) leidinių pasirodymo statistika, nurodant jų periodiškumą numerių skaičiumi per savaitę, mėnesį, metus⁶. Šio leidinio antrame tome publikuota, kiek išėjo dienraščių, savaitinių, dvisavaitinių, mėnesinių bei kitokio periodiškumo serijinių spaudinių⁷. Jų duomenys nurodyti tik pagal pavadinimų skaičių⁸. „Lietuvos statistikos metraščių“ trečiame tome skelbiama, kiek 1920–1930 m. neserijinių ir serijinių leidinių tenka šimtui tūkstančių gyventojų⁹. Šis akivaizdus kokybinis spaudinių statistikos poslinkis susijęs su Bibliografijos instituto įkūrimu. Centrinis statistikos biuras ir Bibliografijos institutas artimai bendradarbiauvo rinkdami duomenis apie vienkartinius ir periodinius leidinius turinio, leidimo vietos, teksto kalbos ir periodiškumo aspektais. Apie tai rašyta leidinyje „Lietuvos statistika 1920–1930“, išleistame Kaune 1931 m.: „Artimiausioje ateityje dirbant su Bibliografijos institutu, numatoma leidinių produkcijos davinius rinkti turinio (sulig dešimtainės klasifikacijos), išleidimo vietų, kalbų ir išleidimo periodų atžvilgiais“¹⁰. Šių pirmųjų oficialiųjų statistikos šaltinių analizė rodo, kad 1928–1939 m. neserijinių leidinių duomenys kokybinių aspektų požiūriu išliko tolygūs¹¹. Duomenys pagal leidimo vietą pateikti ta pačia devynių miestų tvarka (Biržai, Kaunas, Kėdainiai, Marijampolė, Panevėžys, Šiauliai, Telsiai, Vilkaviškis, Klaipėda) bei kitas vietoves, išskyrus 1939 m., kai Vilnius buvo sugrąžintas Lietuvai. Leidinių teksto kalba statistika pateikta nuosekliai ir vienodai. Ji nurodyta pagal septynias kalbas (lietuvių, žydų, hebrajų, vokiečių, lenkų, rusų, lotynų) bei kitų kalbų grupę. Serijiniai leidiniai žydų ir hebrajų kalbomis apibūdinti kartu, o neserijiniai – atskirai¹². Įvairuoja statistinių duomenų, paskelbtų atskiruose „Lietuvos statistikos metraščių“ tomuose, chronologinė apimtis. Akivaizdus statistinių kiekybinių rodiklių netolygumas. 1932 m. ir 1933 m. neserijiniai leidiniai apibūdinti pagal teksto kalbas ir tematiką bei kalbas ir leidimo vietą bendru bei vienam tomui tenkančiu vidutiniu tiražu¹³. Nuo 1934 m. iki 1939 m. šių leidinių statistika pagal tiražą neskelbiama¹⁴. Nuo 1932 m. nebenurodoma, kiek vienkartinių leidinių tenka šimtui tūkstančių gyventojų¹⁵. Atlikus šio tipo leidinių, užregistruotų per

⁵ Ten pat. 1929. T. 2, p. 70.

⁶ Ten pat. 1932. T. 4, p. 118.

⁷ Ten pat. 1929. T. 2, p. 70.

⁸ Ten pat.

⁹ Ten pat. 1931. T. 3, p. 116–118.

¹⁰ Lietuvos statistika, 1920–1930. Kaunas, 1931. P. 32.

¹¹ Lietuvos statistikos metraščių. Kaunas, 1927. T. 1; 1929. T. 2; 1931. T. 3; 1932. T. 4; 1933. T. 5; 1934. T. 6; 1935. T. 7; 1936. T. 8; 1937. T. 9; 1938. T. 10; 1939. T. 11.

¹² Ten pat. 1932. T. 4, p. 331.

¹³ Ten pat. 1933. T. 5, p. 257; 1934. T. 6, p. 277.

¹⁴ Ten pat. 1934. T. 6; 1935. T. 7; 1936. T. 8; 1937. T. 9; 1938. T. 10; 1939. T. 11.

¹⁵ Ten pat. 1934. T. 6; 1935. T. 7; 1936. T. 8; 1937. T. 9; 1938. T. 10; 1939. T. 11.

vienus metus „Bibliografijos žiniuose“, vienetų ir tiražo skaičiavimus, paaiškėjo, kad jų skaičius beveik sutampa su „Lietuvos statistikos metraščiuose“¹⁶ pateiktais adekvačiais rodikliais, skiriasi tik vienu ar keliais pavadinimais, o tiražas, nurodytas „Lietuvos statistikos metraščio“ leidiniuose, yra šiek tiek didesnis nei gautas jį susumavus pagal „Bibliografijos žiniuose“ esančius įrašus¹⁷. Tai galėjo nulemti papildomai tiražuojamos didesnės paklausos knygos arba vėliau nustatytas leidybiniuose duomenyse nepažymėtas egzempliorių skaičius. Bibliografijos institutas prašydavo leidėjus nurodyti siunčiamų spaudinių tiražą ir kainą, pabrėždamas, kad tai reikalinga statistikai. 1933–1934 m. visuose „Bibliografijos žinių“ numeriuose spausdinta 1929–1934 m. neserijinių spaudinių statistika bei vidutinis metinis vienam tomui tenkantis tiražas¹⁸. Nuo 1934 m. iki 1939 m. šių leidinių tiražų statistika nebeskelbiama¹⁹. „Lietuvos statistikos metraščiuose“ pateikiamas 1928–1939 m. šių spaudinių metinis bei vidutinis tomų puslapių skaičius pagal atskiras kalbas, o 1932–1933 m. jį apibūdinti vidutiniu puslapių ir egzempliorių skaičiumi, tenkančiu vienam tomui pagal kalbas²⁰. Tik antrame „Lietuvos statistikos metraščio“ tome skelbiama 1925 m. knygų leidimo pagal paskirtį statistika, nurodant, kiek iš jų yra vadovėlių mokykloms, beletristikos, mokslo, religinės literatūros²¹. Vėliau tokie duomenys apie Šv. Kazimiero draugijos 1906–1927 m. spaudinius publikuoti „Bibliografijos žinių“ 1928 m. trečiame numeryje²², tų pačių metų pirmame numeryje tokia statistika skirta Šiaulių miesto 1923–1927 m. leidiniams²³, 1935 m. pirmame numeryje šiuo aspektu įvertintos bendrovės „Sakalas“ knygos, išleistos per dešimtmetį²⁴. Nors šie duomenys yra epizodiniai, tačiau 1928–1940 m. „Bibliografijos žiniuose“ užregistruotų neserijinių leidinių analizė pagal jų paskirtį rodo, kad tarp jų yra spaudinių, kurie galėtų būti parodomi beveik visose apibendrintose šiuo požymiu dabartinio laikotarpio knygų ir brošiūrų statistikos grupėse^{25,26}. Tarp 1928–1940 m. laikotarpio leidinių yra mokslinės, mokslo populiarinimo, gamybinės, oficialiosios, mokomosios, metodinės, grožinės, vaikų, bendrosios informacinės, masiniam

---

¹⁶ Ten pat. 1929. T. 2; 1931. T. 3; 1932. T. 4; 1933. T. 5; 1934. T. 6; 1935. T. 7; 1936. T. 8; 1937. T. 9; 1938. T. 10; 1939. T. 11.

¹⁷ Bibliografijos žinios. Kaunas, 1928–1939.

¹⁸ Ten pat. 1929–1934.

¹⁹ Lietuvos statistikos metraštis. Kaunas, 1934. T. 6; 1935. T. 7; 1936. T. 8; 1937. T. 9; 1938. T. 10; 1939. T. 11.

²⁰ Ten pat. 1931. T. 3; 1932. T. 4; 1933. T. 5; 1934. T. 6; 1935. T. 7; 1936. T. 8; 1937. T. 9; 1938. T. 10; 1939. T. 11.

²¹ Ten pat. 1929. T. 2.

²² Bibliografijos žinios. Kaunas, 1928, Nr. 3, p. 86.

²³ Ten pat. 1928, Nr. 1, p. 34.

²⁴ Ten pat. 1935, Nr. 1, p. 27.

²⁵ Ten pat. 1928–1940.

²⁶ Lietuvos spaudos statistika. Vilnius, 1957–1999.

skaitytojų skirtos, religinės literatūros, tačiau jeigu visa tai palygintume su dabartiniiais knyginiio tipo spaudiniais, pastebėtume ir ypatumų^{27,28}. Ypač tai būdinga mokslinei literatūrai. Konferencijų medžiaga, mokslinių tyrimų aprašymai, monografijos sudaro šių laikų mokslinės literatūros pagrindą, o įvairių autorių straipsniai, diplominiai darbai, perspausdinti iš periodinių leidinių, Vytauto Didžiojo universiteto fakultetų darbų rinkinių, Lietuviškosios enciklopedijos tomų, būdingi 1928–1940 m. laikotarpiui, vadinami atspaudais. Jie nedidelės apimties, 2–8 ir daugiau puslapių, išleisti 25, 35, 60 egzempliorių ir didesniu tiražu²⁹.

Neserijiniai 1928–1939 m. leidiniai pagal materialią konstrukciją (knygos, brošiūros, lapeliai), informacijos ženklų rūšį (tekstas, vaizdiniai, natos) statistiškai neapibendrinti³⁰. Palyginti su dabartine Lietuvos statistikos praktika, natos, žemėlapiai, vaizdinio meno spaudiniai nesudarė atskirų tokių apskaitos leidinių grupių^{31,32}. Išsamiai statistiškai apskaityti to meto siauros informacinės paskirties pagal platinimo pobūdį, laikino informacinio aktualumo, 2–4 puslapių, mažesnio nei 100 egzempliorių tiražo leidiniai, kuriems dabar taikoma apskaita pagal šias informacinės paskirties grupes: žinybinė-tarpžinybinė, informacinė, reklaminė, metodinė, mokomoji literatūra, arba tik pagal tipus (serijiniai, neserijiniai knyginiio tipo, lakštiniai spaudiniai)^{33,34}.

„Bibliografijos žiniose“ kas du mėnesiai paskelbta daug statistikos apie neserijinius leidinius pagal leidimo vietą, kalbas, tematiką. Šiame leidinyje kartais pasirodydavo statistika apie leidyklų, spaudos bendrovių, draugijų leidinius, t. y. pagal leidėjo požymį. Pažymint „Spaudos fondo“ gyvavimo dešimtmetį, pateikti jo knyginės produkcijos duomenys, kartu nurodyta, kiek jos parduota³⁵. Statistinė informacija apie „Sakalo“ bendrovės per dešimtmetį išleistas knygas išspausdinta „Bibliografijos žinių“ 1935 m. Nr. 1³⁶, apie Šv. Kazimiero draugijos leidinius, laikraščius ir knygas – 1928 m. Nr. 3³⁷. Statistika apie Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidinius paskelbta šio žurnalo 1939 m. Nr. 7³⁸. Šiaulių miesto 1919–1927 m. spaudos išsa-

---

²⁷ Bibliografijos žinios. Kaunas, 1928; 1929; 1930; 1931; 1932; 1933; 1934; 1935; 1936; 1937; 1938; 1939; 1940.

²⁸ Lietuvos spaudos statistika. Vilnius, 1957–1999.

²⁹ Bibliografijos žinios. Kaunas, 1928; 1929; 1930; 1931; 1932; 1933; 1934; 1935; 1936; 1937; 1938; 1939; 1940.

³⁰ Lietuvos statistikos metraštis. Kaunas, 1929. T. 2; 1931. T. 3; 1932. T. 4; 1933. T. 5; 1934. T. 6; 1935. T. 7; 1936. T. 8; 1937. T. 9; 1938. T. 10; 1939. T. 11.

³¹ Ten pat.

³² Lietuvos spaudos statistika. Vilnius, 1957–1999.

³³ Bibliografijos žinios. Kaunas, 1928; 1929; 1930; 1931; 1932; 1933; 1934; 1935; 1936; 1937; 1938; 1939; 1940.

³⁴ Lietuvos spaudos statistika. Vilnius, 1983–1999.

³⁵ Bibliografijos žinios. 1931, Nr. 6, p. 271–274.

³⁶ Ten pat. 1935, Nr. 1, p. 27.

³⁷ Ten pat. 1928, Nr. 3, p. 86.

mūs statistiniai duomenys publikuoti 1928 m. Nr. 1³⁹, o Nepriklausomybės dešimtmečio proga duomenys apie šiame mieste ir jo apskrityje išspausdintas knygas nurodyti 1938 m. Nr. 4⁴⁰.

Neserijinių leidinių statistika apima 1919–1939 m., o serijinių leidinių – 1919–1931 m.⁴¹ „Lietuvos statistikos metraščiui“ antrame tome ji apibūdinama leidinių skaičiumi atskirai pagal teksto kalbas ir pagal teksto kalbas bei periodiškumą⁴², trečiame ir ketvirtame – papildoma leidimo vietos ir teksto kalbos aspektais^{43,44}. Nedaug tokių duomenų pateikta „Bibliografijos žiniose“. Šio žurnalo 1928 m. Nr. 6 periodiniai leidiniai pagal leidimo vietą, teksto kalbas, periodiškumą apibūdinami bendrai ir atskirai laikraščiams ir žurnalams⁴⁵. 1929 m. Nr. 3 publikuoti kariuomenės 1919–1928 m. serijinių spaudinių bei leidinio „Karys“ tiražai⁴⁶.

1945 m. įkūrus Lietuvos knygų rūmus, valstybinės spaudos statistikos darbai derinti su TSRS Sąjunginių knygų rūmų analogiška veikla. G. Muratova rašo: „Šio amžiaus antrame–trečiame dešimtmetyje tarybinėje neperiodinių leidinių statistikoje buvo įsitvirtinę šie kokybiniai požymiai: tematikos, paskirties, naujų ir kartojamų leidinių, leidėjų statuso grupių, leidimo vietos“⁴⁷. Susikūrus TSRS iš įvairių tautų, 1925 m. pradėta spaudinių apskaita ir pagal teksto kalbas. Vėliau šie požymiai buvo papildyti atsižvelgiant į spaudos statistikos poreikius. G. Muratova pabrėžia, kad jau aštuntajame dešimtmetyje susiformavo labai išsami kokybinių rodiklių sistema, atsiradusi bibliografinio aprašo elementų bazėje⁴⁸. Tai patvirtina šie išsamiai diferencijuotai apskaitai atrenkamos knyginės produkcijos Pirmiajame statistinės spaudinių apskaitos dokumente fiksuojami duomenys: knygos ir brošiūros; jų apipavidalinimo ypatumai (miniatiūriniai, faksimiliniai, jubiliejiniai leidiniai); skirtos eksportui ar platinti leidimo šalyje; leidžiamos serijomis, bibliotekomis, prenumeruojamos; įrištos; koordinuojamos ar nekoordinuojamos pagal išleidimo tematiką; nurodoma knygų ir brošiūrų te-

³⁸ Ten pat. 1939, Nr. 7, p. 214.

³⁹ Ten pat. 1928, Nr. 1, p. 33–36.

⁴⁰ Ten pat. 1938, Nr. 4, p. 158.

⁴¹ Lietuvos statistikos metraštis. Kaunas, 1929, T. 2; 1931, T. 3; 1932, T. 4; 1933, T. 5; 1934, T. 6; 1935, T. 7; 1936, T. 8; 1937, T. 9; 1938, T. 10; 1939, T. 11.

⁴² Ten pat. 1929, T. 2, p. 70.

⁴³ Ten pat. 1932, T. 4, p. 118.

⁴⁴ Ten pat. 1933, T. 5, p. 331.

⁴⁵ Bibliografijos žinios. 1928, Nr. 1, p. 175.

⁴⁶ Ten pat. 1929, Nr. 3, p. 102.

⁴⁷ *Muratova Г. Н.* Книговедческие проблемы систематизации неперидических изданий в государственной статистике печати СССР : диссертация на соискание кандидата филологических наук. Москва, 1983. С. 93–94. Rankraštis saugomas Maskvos Raudonosios vėliavos bibliografijos instituto bibliotekoje.

⁴⁸ Ten pat. Lap. 19–21.

matika; paskirtis; teksto originalų ir vertimų kalbos, masinio ir nemasinio platinimo leidinių pirmi ir kartojami leidimai; leidėjai (jų administracinis-organizacinis ir leidybinės veiklos lygmuo); leidimo vietos; spaudos būdas; formatų rūšys⁴⁹.

1940–1998 m. laikotarpio knyginės produkcijos kokybinių požymių analizė parodė, kad neserijiniai leidiniai buvo nenutrūkstamai stebimi pagal jų leidybinį, tematikos, paskirties, teksto kalbos, išleidimo vietas (iki 1991 m.) aspektus, tačiau apskaita pagal išvardytus požymius, išskyrus teksto kalbą ir išleidimo vietą, neišliko tolygi metodiniu ir metodologiniu požiūriu⁵⁰. Susipažinus su tarptautiniais ir vietiniais leidybos mastus apibendrinančiais šaltiniais, akivaizdu, kad šie požymiai yra pagrindiniai, nes pagal juos sisteminama ir kitų tipų bei rūšių dokumentų statistinio stebėjimo informacija. Knyginės produkcijos leidimo statistikai pagal tematiką iki 1991 m. taikyta „Bendra TSRS knygų leidybos klasifikavimo schema“⁴. Tais pačiais metais jos atsisakyta valstybinėje bibliografijoje įrašams grupuoti^{51,52}. Lietuvos spaudos statistikos publikacijose ilgesnio laikotarpio spaudinių turinio duomenims apibendrinti taikyta trylika jos skyrių: visuomeninė politinė ir socialinė; gamtos mokslų; žemės ūkio; techninė; medicininė; fizinės kultūros; švietimo; pedagoginė; kultūros ir kultūrinės stovybos; spaudos, knygotybinė ir poligrafinė; filologinė; grožinė; vaikų; meno ir menotybinė; universalaus turinio literatūra⁵³. Nuo 1991 m. Lietuvos spaudos statistikoje duomenims pagal tematiką rengti pradėta taikyti UDK (Universalioji dešimtainė klasifikacija), naudojama ir tarptautiniu mastu⁵⁴.

Pasaulinėje praktikoje UDK tematikos statistikai taikomas dvejopas pateikimas: pagal dešimt pagrindinių skyrių ir detalesnis – pagal dvidešimt penkis, t. y. pagal šios klasifikacijos dešimties skyrių kai kuriuos poskyrius⁵⁵.

G. Muratovos atlikti tyrinėjimai parodė, kad akivaizdus stabilumas TSRS statistikoje leidinių turinio aspektu buvo nuo 1963 m. iki 1975 m.⁵⁶ Ji pažymi, kad kompiuterizuoto suvestinio teminio leidyklų knyginės produkcijos planavimo uždavinius galėjo tenkinti detalesnė klasifikacinė schema⁵⁷. Kadangi spaudos statistika buvo pasi-

---

⁴⁹ Методические указания по заполнению статистической карточки на книги и брошюры. Москва, 1979. 9 л. + Прил. (55 л.). Mašinėraštis saugomas Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro Privalomojo egzemplioriaus skyriuje.

⁵⁰ LTSR – Nepriklausomos Lietuvos spaudos statistikos registracinė kartoteka / sudarytojas ir saugotojas LKR, BKC Spaudos statistikos skyrius ir sektorius. Vilnius, 1983. 16 p.

⁵¹ Lietuvos spaudos statistika. Vilnius, 1992. 60 p.

⁵² Единая схема классификации литературы для книгоиздания в СССР. Москва, 1977. 468 с.

⁵³ Lietuvos spaudos statistika. Vilnius, 1990; 1991.

⁵⁴ Ten pat. 1991; 1992; 1993; 1994; 1995; 1996; 1997; 1998; 1999.

⁵⁵ Recommandation révisée concernant la normalisation internationale des statistiques relatives à la production et la distribution de livres, de journaux et de périodiques. Paris, 1985. P. 44.

⁵⁶ Муратова Г. Н. Книговедческие.... Л. 119.

⁵⁷ Ten pat.

rinkta faktinio knygų ir brošiūrų išleidimo šiuo aspektu kontroliavimo baze, nuo 1975 m. jos praktikoje buvo pradėta taikyti „Laikinoji literatūros klasifikavimo schema suvestiniam teminiam planavimui ir koordinavimui“⁵⁸. Paaiškėjus, kad ši leidinių turiniui atskleisti numatyta schema netenkina kompiuterizuoto leidybos valdymo tikslų, 1977 m. buvo sukurta „Bendra TSRS knygų leidybos klasifikavimo schema“, kuri nuo 1979 m. pradėta diegti tiek spaudos statistikoje, tiek valstybinėje bibliografijoje⁵⁹. G. Muratova nurodo vieną iš esmingiausių netolygumų šiuo aspektu – vaikų literatūra ir bendrųjų lavinimo mokyklų vadovėliai iki šių pasikeitimų statistiškai buvo apibūdinami pagal atskirus tematikos skyrius⁶⁰. Neatsižvelgta ir į grožinės literatūros statistikos praktiką, kurios tęstinumui reikalinga, kad indekse būtų nurodyta šalis, žanras bei istoriniai laikotarpiai (ikirevoliucinis, ikitarybinis, tarybinis)⁶¹.

Pradėjus Lietuvos spaudinių statistikoje taikyti UDK, vėl pažeistas vadovėlių priskyrimo pagal tematiką tolygumo principas⁶²⁻⁶⁴. Jie vėl statistiškai apibūdinami pagal atskiras tematikos grupes (iki tol – bendrai 43-ajame skyriuje „Švietimas. Pedagogikos mokslai“)^{65,66}.

Išsami spaudinių statistinė apskaita pagal paskirtį, vykdyta oficialiu lygiu, yra tarybinės statistikos ypatybė. Tai susiję su leidinių planavimu pagal tematiką ir skaitytojų grupes. Šio aspekto įtraukimo į TSRS spaudos statistiką tikslas – numatyti įvairių dokumentų rūšių atsiradimo tendencijas bei siekti jų išleidimo šiuo aspektu optimalių proporcijų pagal įvairias vartotojų grupes⁶⁷. Ši statistika, vadinama leidinių klasifikacija pagal visuomeninę paskirtį, buvo tikslinga, kad būtų galima sėkmingai planuoti leidybos repertuarą ir koordinuoti jo išleidimą šalies mastu⁶⁸. Knygų prekyboje pagal šį požymį turėjo būti nustatomos pirkėjų grupės ir formuojamas literatūros asortimentas⁶⁹. Dar antrame visos Rusijos bibliografų suvažiavime 1929 m. buvo pradėta diskusija dėl leidinių visuomeninės paskirties apibrėžimo⁷⁰. Suvažiavimo rezoliucijoje leidinio visuomeninė paskirtis buvo įvardyta taip: tai viena ar kita skaitytojų grupė, besi-

⁵⁸ Ten pat.

⁵⁹ Ten pat.

⁶⁰ Ten pat. Lap. 125.

⁶¹ Ten pat.

⁶² Lietuvos spaudos statistika. Vilnius, 1991; 1992; 1993; 1994; 1995; 1996; 1997; 1998; 1999.

⁶³ Universalioji dešimtainė klasifikacija: Sutrump. lentelės / sudarė A. Miežis ir M. Prokopčik. Vilnius, 1991. 476 p.

⁶⁴ Единая... 468 с.

⁶⁵ Universalioji... 476 p.

⁶⁶ Единая... 468 с.

⁶⁷ Муратова Г. Н. Книговедческие.... Л. 129.

⁶⁸ Ten pat. Lap. 130.

⁶⁹ Муратова Г. Н. Книговедческие.... Л. 139.

⁷⁰ Ten pat. Lap. 130.

skirianti viena nuo kitos pagal gyventojų visuomeninę padėtį, amžių, išsilavinimą, veiklos pobūdį⁷¹. Teoriškai šis klausimas nebuvo svarstytas, o kadangi nebuvo bendros nuostatos šiuo požiūriu, atsirado skirtingos schemos, dažnai nesuderinamos pagal keletą požymių: vartotojų adresą, paskirtį, teminę kryptį, žinybinę priklausomybę⁷². Ruošiant klasifikacijos schemas visuomeninės paskirties leidinių apskaitai, kuri būtų pritaikyta knygų rūmų spaudinių statistikos veikloje, daugiau dėmesio buvo skiriama šiems pagrindiniams aspektams: vartotojų adresui ir leidinio paskirčiai⁷³. Remiantis S. Uspenskio pasiūlytais grupavimo metodais, 1932 m. buvo parengta leidinių paskirties schema šiuo principu: vertikaliai nurodoma paskirtis, horizontaliai – vartotojų grupės⁷⁴. B. Tiapkinas, vertindamas grupavimą pagal skaitytojų adresą ir paskirtį spaudos statistikoje, pažymi siekimą išlaikyti tokios informacijos perimamumo principą, leidžiantį lyginti keleto metų tokius duomenis⁷⁵. Išanalizavusi spaudinių skirstymo pagal paskirtį grupes atskirais laikotarpiais, G. Muratova nurodo, kad 1950–1960 m. schema pagal paskirtį išliko tolygi, o 1962 m. ji buvo patikslinta atsižvelgiant į knygų rūmų pastabas⁷⁶. Tiek ankstesnėse, tiek šioje yra 11 skyrių: masinė-politinė; mokslinė; mokslo populiarinimo; gamybinė ir instrukcinė; mokytojų; mokymo programinė-metodinė; oficialioji dokumentinė; vaikų; grožinė; bendroji informacinė. Metodologiškai pagrindus spaudos statistiką ir suintensyvėjus knygų tipologijos tyrinėjimams, reikėjo peržiūrėti ir patikslinti literatūros klasifikavimo pagal tipus schemą. 1975 m. Sąjunginių knygų rūmų parengta schema turėjo 12 skyrių, t. y. ji buvo papildyta nauja informacinės literatūros grupe, taip pat į vieną skyrių sujungta instrukcinė, normatyvinė ir oficialioji spauda. Bendrieji informaciniai leidiniai papildomai detalizuoti pagal enciklopedijas, žodynus, žinytus⁷⁷. 1978–1979 m. parengtoje naujoje „Diferencijuotos statistinės apskaitos pagal paskirtį“ schemoje panaudoti valstybinio standarto 16447–78 „Leidiniai. Terminai ir pagrindinių grupių apibrėžimai“ dokumentų rūšių sąvokos^{78,79}. Pirmą kartą pabandyta pagal šį standartą apibūdinti būdingiausius kiekvienos literatūros rūšies požymius, iš kurių svarbiausiais G. Muratova laiko turinio tematiką ir skaitytojų adresą⁸⁰. Šiai schemai būdinga tai, kad atskirai išskiriamos tam tikros tematikos leidinių

---

⁷¹ Тен пат.

⁷² Тен пат. Лар. 133.

⁷³ Тен пат. Лар. 134.

⁷⁴ Успенский С. Н. Классификация книг по социальному назначению // Библиография. 1929, No 1, с. 26–32.

⁷⁵ Тяпкин Б. Г. Вопросы типологии в современном книговедении обзор литературы. 1962–1974. Москва, 1974. С. 20.

⁷⁶ Муратова Г. Н. Книговедческие... Л. 133.

⁷⁷ Тен пат. Лар. 142.

⁷⁸ ГОСТ 16447–78. Издания. Термины и определения основных видов. Москва, 1978. 19 с.

⁷⁹ Методические 9 л. + Прил. (55 л.).

⁸⁰ Муратова Г. Н. Книговедческие... Л. 143.

rūšys, pavyzdžiui, iš normatyvinės-gamybinės literatūros – standartai, kainoraščiai. Ji pradėta naudoti nuo 1980 m. ir dabar tebetaikoma Lietuvoje tokiai statistikai parengti^{81–83}. G. Muratova ją vertina kaip nepakankamai tobulą⁸⁴. Tyrinėtoja nurodo šios schemos tobulinimo kryptis: tipologiniai ieškojimai bei empirinis stebėjimo būdas⁸⁵. Ji mano, kad turi būti sudaryta požymių, išskiriančių vieną ar kitą literatūros rūšį, sistema⁸⁶. G. Muratova pažymi, kad masinio statistinio stebėjimo procese būtina tiksliai apibūdinti vienus ar kitus tipus, kurie gali būti šiek tiek sąlyginiai⁸⁷. Ji siūlo laikytis griežtų klasifikacijos principų ilgą laiką, kad nenuvertėtų statistinė informacija. Ši tyrinėtoja nurodo požymius, kurie indentifikuoja leidinius. Tai literatūros rūšis, paskirtis, skaitytojų adresas, turinio tematika, teikiama informacija, leidinio struktūra, kūrinio žanras, leidinio rūšis, priklausomybė leidyklai, apimtis pagal tiražą ir puslapius⁸⁸. Pagal tai galima išskirti kiekvieną spaudinio rūšį apibūdinančius struktūros, informacinio aparato, meninio apipavidalinimo elementus. Autorės nuomone, perspektyvumo požiūriu vertingi A. Grečichino leidinių tipus apibrėžiantys požymiai: paskirties, turinio tematikos (objektas – visuomeninės praktinės veiklos rezultatas), visuomeninio adreso, žanro (semiotinis informacijos atspindėjimo būdas), erdvės (geografinis), istorijos (geografinis), materialaus nešiklio (materialus-konstruktivus informacijos organizavimo būdas), informacinio aparato struktūros⁸⁹.

Išanalizavus Lietuvos knygų ir brošiūrų statistinę informaciją, kauptą 1940–1998 m. leistiems spaudinims pagal jų paskirtį, akivaizdus ne tik šiuo aspektu sukaupėtų duomenų išsamumas, bet ir jų netolygumas, kuri nulėmė ne tik dokumentų tipologinę įvairovę, bet ir mėginimas kiekvieną jų priskirti konkrečiai socialinei grupei pagal išsilavinimą, amžių, profesinį pasirengimą, paplitimo pobūdį⁹⁰. Be akivaizdesnių tokio klasifikavimo netolygumų apibendrinta vaikų literatūra, kuri nevienodai išskirta pagal amžiaus grupes ir jos pobūdį: grožinė, pažintinė, politinė auklėjamoji bei grožinė suaugusiesiems.

---

⁸¹ Lietuvos spaudos statistika. Vilnius, 1981; 1982; 1983; 1984; 1985; 1986; 1987; 1988; 1989; 1990; 1991; 1992; 1993; 1994; 1995; 1996; 1997; 1998; 1999.

⁸² Методические... 9 л. + Прил. (55 л.).

⁸³ Муратова Г. Н. Книговедческие... Л. 145.

⁸⁴ Ten pat. Lap. 146.

⁸⁵ Ten pat.

⁸⁶ Ten pat.

⁸⁷ Ten pat. Lap. 149.

⁸⁸ Ten pat. Lap. 151.

⁸⁹ Гречихин А. А. Тип как книговедческая категория // Книговедение и его задачи в свете актуальных проблем советского книжного дела. Секция типологии книги. Москва, 1947. С. 81.

⁹⁰ LTSR – Nepriklausomos Lietuvos spaudos statistikos... 16 p.

Lietuvos knygų rūmuose bei Bibliografijos ir knygotyros centre diferencijuotos apskaitos dabartinio laikotarpio knygos ir brošiūros buvo ir yra grupuojamos į šiuos didelius skyrius: masinė visuomeninė, mokslinė, mokslo populiarinimo, gamybinė, oficialioji, mokomoji, mokymo metodinė, grožinė, bendroji informacinė (žinytinė), informacinė (bibliografiniai leidiniai), literatūra masiniam skaitytojui, reklaminė, kita literatūra (religinė)^{91,92}. Šie skyriai yra teikiami pagal bendrą tipologinį leidinių bei vartotojų grupės, kuriai skiriamas dokumentas, principą⁹³. Dabartinis jų detalizavimas pagal tipus ir vartotojišką paskirtį nėra pakankamas bei vienodas, kad būtų galima tolygiai apibūdinti šias informacinės paskirties leidinių grupes⁹⁴. Plačiau pagal informacijos pateikimo formas tipus apibendrinama mokslinė, gamybinė, bendroji informacinė literatūra. Vartotojiškos paskirties požiūriu detalizuojama mokymo, mokyimo metodinė, grožinė, vaikų ir jaunimo (pažintinė ir grožinė) literatūra, mokyimo metodinė, mokomoji literatūra^{95,96}. Vaikams ir jaunimui skirta grožinė ir pažintinė literatūra diferencijuojama į ikimokyklinio, jaunesniojo mokyklinio, vidutinio ir vyresniojo mokyklinio amžiaus vaikų, jaunimo grupės leidinius⁹⁷. Atskirai apibendrinama suaugusiųjų grožinė literatūra⁹⁸.

Tarptautinėje statistikoje knyginė produkcija pagal paskirtį grupuojama į mokyklinius vadovėlius, knygas vaikams, vyriausybinus leidinius, disertacijas (universitetines) bei komiksus⁹⁹.

1940–1953 m. knyginė produkcija leidybiniu aspektu statistiškai apibendrinta pagal leidyklų statusą bei leidybos teises turėjusių organizacijų žinybinio pavaldumo grupes, detaliai išvardijant jų atstovaujamas įstaigas. 1954–1974 m. leidybos organizacijos taip išsamiai neapibūdintos, o 1975 m. – tik bendrai pagal šią grupę. G. Muratova pažymi, kad detalesnės spaudinių pagal leidybos požymį statistikos tikslais 1976 m. išskiriamos pavaldžių Valstybiniam leidyklų, poligrafijos ir knygų prekybos reikalų komitetui; dvigubo pavaldumo; visuomeninių organizacijų, ministerijų ir žinybų; tarybinių ir partinių organų; laikraščių ir laikraščių bei žurnalų redakcijų leidyklų grupės; leidybos organizacijos pagal sąjunginį, respublikinį, vietinį pavaldumo pobūdį¹⁰⁰. Toks teikimas išliko iki 1990 m. 1990 m. knygų produkcija grupuojama pagal leidyklas, užsiimančias tik leidybine veikla: Lietuvos spaudos departamento leidyklos, valdymo,

---

⁹¹ Ten pat.

⁹² Методические... 9 л. + Прил. (55 л.).

⁹³ Ten pat.

⁹⁴ Ten pat.

⁹⁵ Lietuvos spaudos statistika. Vilnius, 1957–1999.

⁹⁶ Методические... 9 л. + Прил. (55 л.).

⁹⁷ Ten pat.

⁹⁸ Ten pat.

⁹⁹ Recommendation... P. 44.

¹⁰⁰ Муратова Г. Н. Книговедческие... Л. 161.

vyriausybės įstaigų, akcinių bendrovių, kooperatyvų, gamybinių susivienijimų ir kitų institucijų, žurnalų ir laikraščių redakcijų leidyklos, ir leidybos organizacijos: draugijas, firmas, klubus, kooperatyvus ir kitas įstaigas, spaustuves¹⁰¹. Toks leidyklų ir leidybos organizacijų suskirstymas pagrįstas 1985 m. „Pataisytomis knygų, laikraščių ir periodinių leidinių tarptautinės statistikos standartizavimo rekomendacijomis“¹⁰². Paskutiniųjų metų Lietuvos spaudos statistikos leidiniuose to nebėra¹⁰³. Leidėjai nebediferencijuojami pagal atskiras grupes, bet nurodomi ištisine pavadinimų abėcėlės tvarka¹⁰⁴. Minėtose rekomendacijose siūloma leidejus skirstyti pagal išleidžiamos spaudos tipus: tik publikuojantys knygas, laikraščius, periodinius leidinius, knygas ir periodinius leidinius¹⁰⁵.

Pasaulinėje praktikoje numatytas spaudinių diferencijavimas į išvardytas leidyklų grupes pagrįstas materialia spaudinių forma (knygos, laikraščiai) bei dokumentų pasirodymo dažnumu (serijiniai, neserijiniai leidiniai)¹⁰⁶.

1940–1998 m. laikotarpio knyginei produkcija tolygiai ir nenutrūkstamai apibūdinta leidinių skaičiumi, tiražu (pasirinktas tūkstančių tikslumu egzempliorių matavimo vienetas), spaudos lankais bei jų atspaudais (pasirinktas tūkstančių tikslumu spaudos lankų-atspaudų matavimo vienetas). Kiti kiekybiniai rodikliai, kuriais apibendrinami šie leidiniai, yra ir jų vidutiniai dydžiai bei nuo 1985 m. įvestas leidyklų produkcijai pagal spalvinimo medžiagų sąnaudas skaičiuoti spalvinis lankas bei jo leidybinių lankų-atspaudų duomenys¹⁰⁷.

Iki 1958 m. disertacijų autoreferatai apskaityti pagal leidinių skaičių ir tematiką, 1958–1969 m. juos papildomai imta apibūdinti pagal teksto kalbą, nuo 1958 m. – spaudos lankus-atspaudus, tiražą, nuo 1968 m. iki šių dienų išskiriamos mokslų kandidato (daktaro), daktaro (habilituoto daktaro) disertacijos. Pagal pasaulinės spaudinių statistikos principus disertacijų autoreferatai apskaitomi kartu su kita knygine produkcija. Tarybinėje ir dabartinėje Lietuvos statistikoje šie spaudiniai statistiškai neapibendrinami kaip knyginei produkcija dėl nedidelio tiražo ir siauros informacinės paskirties motyvų.

1940–1955 m. vaizdinio meno, natų spaudiniai apibendrinami pagal tipus leidinių ir egzempliorių skaičiumi, nuo 1956 m. vaizdinio meno leidiniai papildomi tiražo kainos apskaita, o nuo 1976 m. – spaudos lankais-atspaudais, nuo 1984 m. apibūdinami pagal leidyklas ir leidybos organizacijų grupę. Natų leidinių statistika nuo 1956 m. papildoma tiražo kaina, nuo 1959 m. – spaudos lankais-atspaudais, nuo 1963 m. leidi-

---

¹⁰¹ Lietuvos spaudos statistika. Vilnius, 1991. P. 15–19.

¹⁰² Recommendation... P. 50.

¹⁰³ Lietuvos spaudos statistika. Vilnius, 1993–1999.

¹⁰⁴ Ten pat.

¹⁰⁵ Recommendation... P. 50.

¹⁰⁶ Ten pat.

¹⁰⁷ LTSR – Nepriklausomos Lietuvos spaudos statistikos... 16 p.

niai išskirti pagal nominalą. Žemėlapiai atskirais leidiniais sovietmečiu nebuvo leidžiami. Tokie šio laikotarpio spaudiniai, kurie leidžiami Lietuvoje, statistiškai apibendrinti kartu su mokomąja literatūra, nes buvo jos priedai¹⁰⁸.

Lietuvos einamojoje bibliografijoje bei statistikoje vaizdinio meno spaudiniams apibūdinti pagal tipus ir informacinę paskirtį naudojami jų klasifikavimo schemoje išskirti šie tipai: politiniai, instruktiniai ir mokomieji spaudiniai, vaizdinės priemonės, informaciniai, reklaminiai ir vaikams skirti leidiniai; portretai; meninės reprodukcijos; estampai, atvirukai; taikomoji grafika; albumai; kalendoriai (meniškai apipavidalinti); spalvinimo knygos vaikams; žaislinės knygelės; komiksai¹⁰⁹⁻¹¹².

Natų leidiniai Lietuvos knygų rūmų ir Bibliografijos ir knygotyros centro praktikoje statistiškai apibūdinti pagal muzikinių kūrinių rūšis: muzikiniai kūriniai; muzikinis folkloras; vokalinė muzika, instrumentinė muzika; sceninė muzika; kūrinių rinkiniai; mokomoji literatūra (pedagoginė ir natų literatūra), ir pagal jų atlikimo būdą: chorams ir ansambliams skirti kūriniai, mokyklinės ir vaikų dainos bei kūriniai chorams, dainos solo su akompanimentu, vokaliniai rinkiniai, kūriniai orkestrui, kamerinė muzika, soliniai kūriniai instrumentams, kūriniai kaimo kapelai ir kūriniai kitoms atlikimo priemonėms¹¹³⁻¹¹⁵.

Lietuvos knygų rūmų, Bibliografijos ir knygotyros centro žemėlapių leidinių statistikoje ir jų einamojoje bibliografijoje pagal tipus ir paskirtį skiriami žemėlapiai ir atlasai, kurie statistikoje papildomai apibūdinami kaip bendrieji informaciniai ir mokomieji leidiniai¹¹⁶⁻¹¹⁸.

Kasmet rengiamų žurnalų ir biuletenių bei tęstinių leidinių bibliografinių sąrašų bei susistemintų statistinių jų leidimo duomenų lentelių analizė parodė, kad šioje medžiagoje nurodyti pavadinimas, tipai (žurnalas, biuletenis, periodinis rinkinys), leidėjas, leidimo vieta, tematikos skyrius (nuo 1964 m. paskirtis), numerių skaičius, tinkantis periodiškumui apibendrinti, vienkartinis tiražas (1944–1945 m. kiekvieno numerio); formatas, pagal kurį apskaityti ankstesniųjų metų leidinių spaudos lankai-atspau-

¹⁰⁸ Ten pat.

¹⁰⁹ Ten pat.

¹¹⁰ Lietuvos spaudos statistika. Vilnius, 1957–1999.

¹¹¹ Spaudos metraštis: LTSR valstybinė bibliografinė rodyklė. Vilnius, 1957–1991. Nuo 1992 Nr. 2 eina „Bibliografijos žinių“ pavadinimu.

¹¹² Положение о государственном статистическом учете издательской продукции СССР. Утвержден приказом Госкомиздата СССР от 06.01.82, № 6. Москва, 1981. С. 15.

¹¹³ LTSR – Nepriklausomos Lietuvos spaudos statistikos... 16 p.

¹¹⁴ Lietuvos spaudos statistika. Vilnius, 1957–1999.

¹¹⁵ Положение... С. 15–16.

¹¹⁶ LTSR – Nepriklausomos Lietuvos spaudos statistikos... 16 p.

¹¹⁷ Lietuvos spaudos statistika. Vilnius, 1957–1999.

¹¹⁸ Положение... С. 16.

dai, nuo 1956 m. pakeistas į metinio komplekto spaudos lankus; kaina (1944–1955 m. – numerio, nuo 1956 m. – komplekto)¹¹⁹. Nuo 1983 m. pradėti skaičiuoti žurnalų leidybiniai lankai bei jų atspaudai. Be to, sąrašuose išskirti praėjusių metų leidiniai, kurie kartu apskaityti su einamųjų metų periodika¹²⁰. Pagal leidėjo požymį parengta 1946–1950 m. serijinių spaudinių statistika (neiškiriant žurnalų ir biuletenių), taip pat nurodytas 1968–1974 m. žurnalinės produkcijos leidimas pagal dvi leidėjų grupes: leidyklų ir leidybos organizacijų, nuo 1975 m. – pagal atskiras leidyklas ir leidybos organizacijų grupę. Sukaupta atskirų leidinių bibliografinė-statistinė informacija, kuri apibendrinta pagal nustatytus sisteminimo principus ir leidžia chronologiškai vertinti kiekvieno serijinio spaudinio išleidimą atskirai ir bendrai pagal tipus ir rūšis šiais aspektais: paskirties, tematikos, leidėjų, kalbos ir periodiškumo, išleidimo vietos¹²¹. Laikraščių bibliografinės-statistinės informacijos metinuose sąrašuose atsispindi pavadinimas, leidėjas, leidimo vieta, tipas, kalba, numerių skaičius, vienkartinis ir metinis tiražas¹²². 1944–1948 m. laikraščiams nurodytas puslapių, o nuo 1949 m. ir vėlesnių metų – skilčių skaičius¹²³. Pateiktas ir formatas¹²⁴. Nuo 1961 m. tokie bibliografinių-statistinių duomenų sąrašai papildomi numerio kaina, o nuo 1964 m. – numerio spaudos lankais¹²⁵. Statistika pagal išleidimo vietą pradėta rengti nuo 1963 m.¹²⁶ Šių duomenų pagrindu rengiama susisteminta statistika pagal jų tipus, išleidimo vietą, kalbą, periodiškumą.

Serijiniai leidiniai informacinės paskirties ir tipologiniu aspektu tarybinėje praktikoje nėra išsamiai ir tolygiai apibūdinami kaip neserijiniai leidiniai (knygos ir brošiūros)^{127–129}. Serijiniai leidiniai tipologiniu aspektu apibendrinti ir kaip vienas nuo kito besiskiriantys leidinių tipai (žurnalai, biuleteniai, tęstiniai leidiniai, laikraščiai) bei tipologiniu žurnalinės produkcijos (bendrai biuletenių ir žurnalų) požiūriu^{130,131}. Žurnalinė produkcija ir tęstiniai leidiniai skirstomi į partijų; masinius, išskiriant satyros ir

¹¹⁹ LTSR periodinių leidinių statistikos lentelės. 1945–1990 m. Mašinarštis saugomas Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro Privalomojo egzemplioriaus skyriuje.

¹²⁰ Ten pat.

¹²¹ LTSR periodinių leidinių...

¹²² Ten pat.

¹²³ Ten pat.

¹²⁴ Ten pat.

¹²⁵ Ten pat.

¹²⁶ Ten pat.

¹²⁷ Методика статистического учета произведений печати СССР. Москва, 1979. С. 10.

¹²⁸ Методические... 9 л. + Прил. (55 л.).

¹²⁹ Положение... С. 14, 16–17.

¹³⁰ LTSR – Nepriklausomos Lietuvos periodinių leidinių kartoteka / sudarytojas ir saugotojas LKR, BKC Spaudos statistikos skyrius ir sektorius. Vilnius. 1983. 16 p.

¹³¹ Lietuvos spaudos statistika. Vilnius, 1957–1999.

humoro; mokslinius; informacinius, išskiriant bibliografinius, referatų leidi mokslo populiarinimo; mokslinio taikomojo pobūdžio ir gamybinius; metodinius, oficialiuosius-dokumentinius; leidinius užsienio skaitytojui; kitus^{132,133}. Tarptautiniu mastu serijiniai leidiniai informacinės paskirties aspektu UNIMARC formatu taip pat nėra adekvačiai apibūdinami kaip nesorijinių dokumentų tipas – knygos ir brošiūros¹³⁴. Nesorijinių leidinių grupėje papildomai numatyti šie dokumentai: patentai, standartai, disertacijos ar jų tezės, techninės ataskaitos, egzaminų bilietai, sutartys; iš serijinių – almanachai, apžvalgos, teisiniai straipsniai, konkrečios teismų bylos ir jų komentarai¹³⁵.

Serijinių leidinių tarptautinė statistika paskirties aspektu išskiria dvi leidinių grupes: plačiajai visuomenei – „A“; specialiai vartotojų grupei – „B“¹³⁶.

Atsižvelgiant į mūsų statistinę tokių leidinių praktiką, pirmąją grupę turi sudaryti masinė, mokslo populiarinimo, mokslinio taikomojo pobūdžio žurnalinė produkcija bendros tematikos klausimais. Tarybinis periodinių leidinių sisteminimas pagal tematiką atitinka UNESCO siūlomą klasifikaciją šiuo aspektu: „A“ grupės pirmajam punktui priskiriami iliustruoti naujienų ir reportažų žurnalai – masinė, satyrinė ir humoristinė bei iliustruota žurnalinė produkcija; antrajam punktui – politiniai, filosofiniai, religiniai ir kultūriniai leidiniai (masinė filosofinė, religinė, kultūros klausimų periodika); trečiasis sutampa – tai moterims, vyrams ir šeimoms skirti šio tipo spaudiniai, t. y. pagal vartotojų grupes; ketvirtasis taip pat sutampa – tai masinė spauda, skirta radijui, televizijai, kinui; penktasis taip pat sutampa – masinė turistinė, kelionių, poilsio ir sporto literatūra; šeštajam punktui priskiriama populiarioji istorijos ir geografijos periodika; septintajam – populiarioji mokslinė-techninė spauda (populiari mokslinė-techninė žurnalinė produkcija); aštuntasis sutampa – masiniai vaikų ir jaunimo leidiniai, iš jų komiksai ir iliustruoti žurnalai; devintąjį sudaro visi kiti masiniai leidiniai¹³⁷⁻¹³⁹. Pagal UNESCO 1985 m. rekomendacijas periodinių leidinių antrosiosios grupės „B“ pirmajam skirsniai „Specialioji mokslo, mokslo tyrinėjimų ir technikos periodika“ priskirtina mokslinė, informacinė, bibliografinė; antrajam skirsniai – profsąjungų, politinių partijų, susivienijimų; trečiajam – tarpusavio naudos bendrijų (nebuvo atitiktoms tarybinės statistikos serijinių leidinių sisteminimo pagal paskirtį praktikoje); ketvirtajam – firmų, mokslinio taikomojo pobūdžio ir gamybinė; penktajam – parapinė ir kul-

¹³² LTSR – Nepriklausomos Lietuvos periodinių 16 p.

¹³³ Положение.... С. 16–17.

¹³⁴ UNIMARC vadovas. Vilnius, 1993. P. 62–64, 71.

¹³⁵ Ten pat. P. 71.

¹³⁶ Recommendation... P. 48–49.

¹³⁷ LTSR periodinių leidinių statistikos lentelės...

¹³⁸ Recommendation... P. 48–49.

¹³⁹ Положение.... С. 16–17.

to (kai ji nėra masinio naudojimo), šeštajam – valdymo ir jo pagalbinių institucijų, oficialioji dokumentinė serijinė literatūra^{140,141}.

Lietuvos serijinių (išskyrus laikraščius) spaudinių statistikoje pagal turinį nuo 1979 m. iki 1991 m. taikyta „Bendra TSRS knygų leidybos klasifikavimo schema“ bei iki tol valstybinės bibliografijos poreikiams naudotos analogiškos klasifikacijos¹⁴²⁻¹⁴⁴.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, serijinių leidinių statistinis stebėjimas pagal tematiką nebeatliekamas.

Lietuvos knygų rūmai, skirtingai nei kitų tarybinių respublikų tos pačios paskirties įstaigos, turėjo ankstesnę nei šio amžiaus spaudos statistikos praktiką^{145,146}. Tai 1547–1904 m. Lietuvoje ir už jos ribų publikuotų leidinių lietuvių kalba statistika. Sąjunginiai knygų rūmai iškėlė klausimą dėl leidinių, išleistų kitur, statistinės apskaitos rengimo knygų rūmuose pagrįstumo¹⁴⁷. Jie pabrėžė, kad tų leidinių statistinės apskaitos išsamumo negali garantuoti knygų rūmai, nes užsienio literatūros komplektavimas yra respublikinių bibliotekų funkcija. Šios dėl finansavimo bei politinio pobūdžio priežasčių negali sukaupti viso užsienio leidinių fondo¹⁴⁸. Leidinių, registruotų retrospektyvios bibliografijos tikslais, bibliografiniai įrašai yra bazė, siekiant gauti tam tikro laikotarpio jų statistinius duomenis. Lietuvoje tokio pobūdžio statistikai parengti tiko „Lietuvos bibliografijos. Serijos A. Knygų lietuvių kalba“ (1547–1904 m.) leidinių įrašai, kurie pasižymi bibliografinio ir knygotyrinio pobūdžio duomenimis¹⁴⁹. Pagal statistinio stebėjimo objektą tai nėra tik valstybinė statistika, nes į šiuos leidinius įtraukti ir svetur bei istorinėje Lietuvos teritorijoje publikuoti leidiniai¹⁵⁰. Tai yra nacionalinės (valstybinės ir eksteritorinės) statistikos pavyzdys, tik siauresne prasme, nes ši apskaita apsiribojo lietuvių kalba išleistais spaudiniais. Tokiu pat principu jie pasirinkti bibliografini registracijai^{151,152}.

---

¹⁴⁰ Recommandation... P. 48–49.

¹⁴¹ Положение... С. 16–17.

¹⁴² LTSR periodinių leidinių statistikos lentelės...

¹⁴³ Единая схема... 468 с.

¹⁴⁴ Положение... С. 16.

¹⁴⁵ Lietuvos TSR bibliografija. Serija A, Knygos lietuvių kalba. Vilnius, 1988. T. 2, kn. 2 : R–Ž. Vaizduojamasis menas. Afišos. Gaidos. Žemėlapiai. 844–852 p.

¹⁴⁶ Ten pat. Vilnius, 1990 [i.e. 1992]. T. 1 papildymai, 140–142 p.

¹⁴⁷ Совещание директоров книжных палат союзных и автономных республик, 11-е (20–27 октября 1958 г.). Москва, 1959, л. 34. Mašinaraišis saugomas Rusijos knygų rūmų Bibliografijos teorijos ir metodikos skyriuje.

¹⁴⁸ Ten pat. Lap. 34.

¹⁴⁹ Lietuvos bibliografija. Serija A, Knygos lietuvių kalba. Vilnius, 1969; 1985; 1988; 1990 (i.e. 1992).

¹⁵⁰ Ten pat.

¹⁵¹ Ten pat.

¹⁵² *Urbelionienė V. XIX a. lietuviška spauda „Lietuvos TSR bibliografijoje. Serija A. Knygos lietuvių kalba“, t. 1–2 // Knygotyra. 16, sąs. 1(1990), p. 5–21.*

Ankstesniojo laikotarpio Pirminiame statistinės spaudinių apskaitos dokumente numatyti fiksuoti aspektai turėjo padėti ne tik kiekybiškai ir kokybiškai apibendrinti lietuviškus spaudinius, bet ir apibūdinti to laikotarpio leidybos istorinius ypatumus, įvertinti knygotyrinio darbo lygį, parengti personalijų statistiką. „Lietuvos bibliografijos. Serijos A. Knygų lietuvių kalba“ (1547–1861, 1862–1904 m.) T. 1–2 bei 1547–1861 m. laikotarpio papildymų pagrindu parengta ir paskelbta statistika aspektiškumo požiūriu nėra tolygi^{153,154}. 1547–1904 m. spaudinių lietuvių kalba statistika sudaryta pagal jų rūšis, išleidimo vietą, paskirtį ir autorystės pobūdį (kolektyvinis, individualus, anoniminis), kartu nurodant originalius, verstinius leidinius bei jų rinkinius pagal išleidimo vietą¹⁵⁵. 1862–1904 m. spaudiniai apibūdinti pagal metus, tipus, pirmus ir kartojamus leidimus, pagal teksto kalbas ir šriftą, atitinkamas puslapių ir tiražų grupes, išleidimo vietą¹⁵⁶. Šio laikotarpio spaudiniai statistiškai apibendrinti pagal saugojimo vietą bei knygotyrinio darbo pobūdį: užregistruoti bibliografijoje, peržiūrėti *de visu*, aprašyti pagal šaltinius, spėtinai leidiniai. Tai knygotyrijo ir bibliografinio darbo ypatumų statistika¹⁵⁷. 1862–1904 m. spaudiniai apibūdinti pagal išleidimo metus, o 1547–1749 m. – leisti kas penkiasdešimt, 1750–1861 m. – kas dešimt metų¹⁵⁸. 1862–1904 m. smulkieji spaudiniai skirstomi į atsišaukimus, renginių programas, kvietimus ir kitus¹⁵⁹. 1547–1861 m. leidiniai apibūdinti nediferencijuotai, o natų ir kalendorių, kaip atskiros leidinių rūšies, statistika pateikta paskirties lentelėje¹⁶⁰. 1862–1904 m. spauda išsamiau įvertinta ir pagal išleidimo vietą. Šių abiejų laikotarpių mokslinė, o 1862–1904 m. ir mokslo populiarinimo literatūra apibūdinta tematikos aspektu^{161,162}. 1547–1904 m. mokoji, oficialioji ir religinė literatūra statistiškai apibendrinta pagal leidinių tipus, o grožinė – pagal žanrus. Tipologiniu požiūriu išsamiau charakterizuojama vėlesnio laikotarpio religinė, oficialioji, informacinė literatūra. Netolygiai pagal paskirties grupes vertinami spaudiniai, taikant sudėtinį bei kombinuotą aspektų teikimą. Visuomeninė, mokslinė ir mokslo populiarinimo literatūra lygiagrečiai apibendrinama pagal kai kuriuos teminius skyrius, kiti skyriai – pagal atskirus jų tipus. 1547–1861 m. spaudiniai apskaityti pagal rūšis ir pavadinimus, o 1862–1904 m. leidinių tokios statistikos nėra,

¹⁵³ Lietuvos TSR bibliografija. Serija A, Knygos lietuvių kalba. Vilnius, 1988. T. 2, kn. 2 R-Ž..., p. 844-852.

¹⁵⁴ Ten pat. Vilnius, 1990 [i.e 1992]. T. 1 papildymai, p. 140-142.

¹⁵⁵ Ten pat. Vilnius, 1988. T. 2, kn. 2 R-Ž..., p. 844-851.

¹⁵⁶ Ten pat.

¹⁵⁷ Ten pat. P. 852.

¹⁵⁸ Ten pat. Vilnius, 1990 [i.e 1992]. T. 1 papildymai, p. 140.

¹⁵⁹ Ten pat. Vilnius, 1988. T. 2, kn. 2: R-Ž..., p. 844.

¹⁶⁰ Ten pat. Vilnius, 1990 [i.e 1992]. T. 1 :papildymai, p. 140-142.

¹⁶¹ Ten pat. Vilnius, 1988. T. 2, kn. 2 R-Ž ..., p. 851.

¹⁶² Ten pat. Vilnius, 1990 [i.e 1992]. T. 1 papildymai, p. 142.

tačiau rūšių aspektu apibendrinta XIX a. lietuviška spauda, apimant 1800–1899 m. leidinius ir chronologiškai juos apibūdinant dešimtmečiais¹⁶³.

Spaudinių apskaita pagal prarames, įvairius kitus straipsnius, bibliografines nuorodas, prekybinius knygų sąrašus neteisingai pavadinta leidinio apipavidalinimo statistika. Tai daugiau leidinių vidinės struktūros statistika, o 1862–1904 m. atskirai apskaitytus dauginimo prietaisais parengtus leidinius tiktų priskirti statistikai pagal spaudos būdą¹⁶⁴. Abiejų laikotarpių adekvatumo pagal leidėjus ir leidimo vietą požiūriu 1862–1904 m. literatūros tokią statistiką tikslinga papildyti asmenų ir nežinomų leidėjų grupėmis^{165,166}. Metodologiškai neteisingai 1547–1861 m. leidiniai priskirti originaliems ir kartu verstiniams. Rengiant jų bibliografiją, buvo remtasi Lietuvių kalbos ir literatūros instituto koncepcija autoriais laikyti feodalizmo epochos kūrinių vertėjus, sudarytojus, parengėjus, kurie buvo lietuvių bendrinės bei literatūros kalbos kūrėjai¹⁶⁷. Pagal priskyrimo vienai ar kitai kalbai kriterijus spaudinius, kuriuose yra lygiagretūs tekstai keliomis kalbomis, reikėtų apskaityti kaip originalius leidinius, išleistus keliomis kalbomis, bei lygiagrečiai nurodyti tekstų kalbas^{168,169}. Leidinius, kuriuose yra tik nedaug lietuviško teksto, netinkama priskirti lietuviškiems. Statistikoje kalbos požymių nulemia tai, kokia kalba publikuota didesnioji teksto dalis¹⁷⁰.

Lietuvos knygų rūmai 1547–1904 m. vaizdinio meno, žemėlapių, natų leidinius, knyginę produkciją, kalendorius (nediferencijuodami pagal rūšis ir paskirtį, kaip tai daryta tarybinėje bei atliekama dabartinėje Lietuvoje) yra statistiškai apibendrinę tik bendrai pagal jų tipus, išskirdami jų pirmus ir kartojamus leidimus (tais pačiais ar ankstesniais metais leistus), ir nurodydami leidinių skaičių^{171,172}. 1547–1904 m. visi išvardyti leidinių tipai nediferencijuotai apibūdinti pagal išleidimo vietą, leidėjus, teksto kalbas, originalius, verstinius leidinius ir šriftus: gotišką, graždanką, lotynišką^{173–175}. Jų leidimas statistiškai apibendrintas pagal paskirtį, apipavidalinimo pobūdį: leidi-

¹⁶³ *Urbelionienė V. XIX a.*, p. 8.

¹⁶⁴ Lietuvos TSR bibliografija. Serija A, Knygos lietuvių kalba. Vilnius, 1988. T. 2, kn. 2 R-Ž ..., p. 849.

¹⁶⁵ Ten pat.

¹⁶⁶ *Urbelionienė V. XIX a.*, p. 11.

¹⁶⁷ Lietuvos TSR bibliografija. Serija A, Knygos lietuvių kalba. Vilnius, 1969. T. 1, kn. 1, p. 37.

¹⁶⁸ *Recommandation* P. 44.

¹⁶⁹ Инструкция по определению языка написания, оригинальности и переводности книжной продукции для статистического учета. Москва, 1979. 2 л. Mašraštis saugomas Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro Privalomojo egzemplioriaus skyriuje.

¹⁷⁰ Ten pat.

¹⁷¹ Lietuvos TSR bibliografija. Serija A, Knygos lietuvių kalba. T. 2, kn. 2: R-Ž ... p. 844–851.

¹⁷² Ten pat. Vilnius, 1990 [i.e. 1992]. T. 1 papildymai, p. 140–142.

¹⁷³ Ten pat. Vilnius, 1988. T. 2, kn. 2, p. 841–851.

¹⁷⁴ Ten pat. Vilnius, 1990 [i.e. 1992]. T. 1 : papildymai, p. 140–142.

¹⁷⁵ *Urbelionienė V. XIX a.*, p. 5–21.

niai-atspaudai, leidiniai-priedai, serijiniai, aprobuoti ir patvirtinti, dedikuoti, iliustruoti, su pagalbinu informaciniu aparatu, prartarmėmis, bibliografinėmis nuorodomis, įvairiais straipsniais, prekybiniais knygų sąrašais, nurodant leidinių puslapius ir tiražą. Rengiant tokią statistiką, nusižengta jos rezultatų perimamumo, tęstinumo principams grupuojant apskaitos duomenis pagal objekto apipavidalinimo ir struktūros įvairovę, formaliuosius atrankos kriterijus: tarp knygų apskaityti atskirais lapais išleisti vaizdinio meno ir kiti spaudiniai¹⁷⁶⁻¹⁷⁷. Bibliografijos ir knygotyros centras neatsisako ankstesniojo laikotarpio spaudos statistikos praktikos tęsimo¹⁷⁸. Jis yra numatęs tokios apskaitos duomenis skelbti retrospektyviosios bibliografijos rodyklėse¹⁷⁹.

Apibendrinus įvairių laikotarpių spaudinių statistinio stebėjimo požymių raidą ir jų sisteminimo principus, akivaizdu, kad jie nėra tolygūs ir nuoseklūs. Atkūrus Lietuvos valstybingumą, spaudos statistika neįvertinta pagal dabartinius poreikius, nepibrėžtos tolesnės jos veiklos gairės. Šalyje sovietmečiu susiformavusi išsami kokybinių ir kiekybinių rodiklių sistema turėtų būti revizuojama. Tikslinga pagrįsti esamus ir numatyti naujus statistinio stebėjimo požymius, jų sisteminimo principus bei juos pritaikyti dokumentams, platinamiems nepopierinėse laikmenose ir prieinamiems ryšio priemonėmis. Tai atliekant būtina atsižvelgti į vietines šios apskaitos tradicijas (skirtingais istoriniais laikotarpiais leidžiamų spaudinių statistikos rezultatų adekvataus lyginimo ir jų perimamumo galimybes), dabartinius dokumentų statistikos tikslus ir numatyti perspektyvinius bei juos derinti su tarptautiniais šios apskaitos reikalavimais.

Įteikta 1999 m. birželio mėn.

DIE MERKMALE STATISTISCHER BEOBACHTUNG VON DOKUMENTEN UND ENTWICKLUNG IHRER SYSTEMATISIERUNG IN LITAUEN

ANGELĖ ŠARLAUSKIENĖ

Zusammenfassung

In Litauen gibt es laufende und retrospektive Statistikpraxis von den im In- und Ausland herausgegebenen Dokumenten (sprachlichem Aspekt gemäß). Nach der ausführlicher Analyse der Dokumentenstatistikquellen von verschiedenen historischen Perioden Litauens, stellt sich heraus, daß Statistik weder Kennzifferstruktur noch Systematisierungsprinzipien gemäß gleichgestellt ist, um nach Systematisierungsprinzipien die Ausmasse von Ausgaben adäquat verallgemeinern zu können.

¹⁷⁶ Ten pat. Vilnius, 1990 [i.e. 1992]. T. 1 papildymai, p. 140–142.

¹⁷⁷ *Urbelionienė V. XIX a.*, p. 5–21.

¹⁷⁸ *Gargasaitė D.* Lietuviška knyga nacionalinės bibliografijos tomuose // Bibliografijos žinios, 93. Vilnius, 1994. P. 62.

¹⁷⁹ Ten pat.

Nach Ausführlichkeit von ausgewählten Merkmalen der statistischen Beobachtung sondert man die Statistik von Ausgaben der sowjetischen Periode (1940–1989) aus. Das System von statistischen Kennziffern, das von der Etappe der Dokumentenstatistik der Sowjetlitauen übernommen war, wird auch zur Zeit bei der Erfassung von Dokumenten angewandt. Die Nutzung der Ausrüstung von elektronischen Datenverarbeitung kann statistische Verallgemeinerung von Dokumenten nach den ausgewählten Merkmalen der statistischen Beobachtung durch verschiedene Aspekte ausweiten, wobei man o.g. Merkmale nach festgesetzter Folge korreliert. Trotzdem ist es erforderlich, den Inhalt der statistischen Information von Dokumenten aufgrund der lokalen und internationalen methodisch-methodologischen Anforderungen dieser Erfassung und Bedürfnisse der Information zu bezeichnen und diese Erfassung den Benutzern in gewünschter Form vorzulegen.